

- ствах и союзах в начале XX века / А. С. Туманова // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2002. – № 6. – С. 191–198.
4. Справочная книжка об обществах и союзах / сост. В. И. Чарнолуцкий. – С.Пб. : тип. Б. В. Вольфа, 1912. – 158 с.
 5. Баличева Л. В. Створення та діяльність добровільних пожежних товариств на Україні в XIX ст. / Л. В. Баличева // Проблемы пожарной безопасности. Вып. 16. – Х., 2003. – С. 35–38.
 6. Устав Почепского общества вспомоществования нуждающимся учащимся м. Почеп. – Почеп : тип. Мееровича, 1910. – 16 с.
 7. Устав общества домовладельцев для благоустройства Алексеевского поселка Черниговской губ, Конопского уезда. – К. : скоропеч. У. Л. Бейлина, 1910. – 23 с.

Одержано редакцією 25.02.2014
 Прийнято до публікації 15.05.2014

Аннотація. Сылка О. З. *Источниковая основа истории внегородских общественных объединений Левобережной Украины (конец XIX – начало XX в.).* В статье частично анализируется источниковая база истории общественных уставных объединений, возникновение и деятельность которых зафиксированы в рамках волостных центров и селах двух левобережных украинских губерний – Черниговской и Полтавской. Рассматриваются основные блоки документов – материалы нормативно-правового происхождения, материалы делопроизводства общественных объединений, периодические издания общественных объединений, материалы земских органов власти, статистико-справочные материалы и местная пресса.

Ключевые слова: источники, источниковая база, гражданское общество

Summary. Sylka O. Z. *Source history-based non-urban public organizations Left bank of Ukraine (late 19th – early 20th centuries).* The article partly analyzes the source base of the history of public organizations, the emergence and activities of which took place in the township centers and villages in the two provinces of the left bank of Ukraine – Chernihiv and Poltava. According to the content of the basic legal document of a company – «the Charter», the researcher focuses attention on these types of small towns and rural associations – agricultural companies, fire companies and vigilantes, charities, societies of beautification, society of financially needy students and branches or divisions of the Russian Imperial fire Society and the Red Cross. In the present study examines the main power source documents – materials of legal origin, materials of business productive associations, newspapers, associations, materials of county authorities, statistical directories, local materials and periodicals. It is emphasized that in general studies, source base notes latitude and diversity that allows for the analysis of processes of emergence and activity of non-urban social-public organizations in the emerging elements of civil society. However, it noted that introduced today the source material is not characterized by its completeness, there are large gaps in the provision of Historical Research specific regional associations.

Key words: source, source base, civil society

УДК 94(477)«1914/1916»:669

Л. І. Синявська

РОЗВИТОК МЕТАЛУРГІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ СХОДУ ТА ПІВДНЯ УКРАЇНИ У 1914–1916 рр.

У статті визначено особливості розвитку металургійної промисловості Сходу та Півдня України під час Першої світової війни. Проаналізовано вплив революційних перетворень на організацію роботи промислових підприємств галузі. Визначено зв'язок між темпами роботи металургійної промисловості і діяльністю підприємств з виготовлення зброї та військового спорядження.

Ключові слова: Перша світова війна, державне регулювання економіки, військова промисловість, металургійна промисловість, фінанси, кредит

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час Першої світової війни, яка отримала неофіційну назву «війна моторів», величезне значення мав розвиток металургійної промисловості. Окремі проблеми діяльності металургійних підприємств України в роки Першої світової війни у своїх працях розглядали О. Реєнт, О. Сердюк, Т. Кітаніна, М. Гринчак, В. Дякін, П. Волобуєв, Б. Авілов, Ю. Афонін, В. Полікарпов, Е. Тері, які зосередили увагу на аналізі відповідних кількісних показників, а також на визначенні причин скорочення виробництва. У той же час

поза увагою дослідників нерідко залишалися якісні показники розвитку промисловості та успіхи металургійних підприємств у забезпеченні виготовлення продукції для військових потреб.

Виклад основного матеріалу. Зростання попиту на промислові вироби стимулювало перед війною бурхливий розвиток металургійної промисловості. Якщо виплавка чавуну у цілому по імперії в 1913 р. зросла на 60% у порівнянні із 1900 р., то на території України – більш ніж на 100% [1, 138–139]. У 1913 р. у Донбасі й Придніпров'ї знаходилося 18 металургійних заводів, на яких працювало близько 95 тис. робітників [2, 37].

Ці підприємства мали досить високий технологічний рівень. До того ж, діяльність значної кількості металургійних підприємств контролювалася акціонерними товариствами, які, як правило, зосереджували у своїх руках джерела палива, марганцю та коксове виробництво. Широка присутність іноземного капіталу формувала поліетнічний управлінський апарат, який, у переважній більшості випадків, сприяв розвитку творчого духу підприємництва. Так, посаду директора Дніпровського металургійного заводу займав поляк І. Ясюкович, що було однією з причин комплектування керівних кадрів за рахунок осіб польського походження. Інженерно-технічні кадри заводу «Російський Провіданс» були переважно вихідцями з Бельгії, а Донецько-Юр'ївського – з Німеччини. Такий характер організації управління підприємствами сприяв розширенню виробничих зв'язків, в тому числі й за рахунок укладення відповідних угод із фірмами, розташованими поза межами Російської імперії. В основному такі угоди укладалися із європейськими виробничими об'єднаннями.

Обмеження експортно-імпортних операцій в умовах Першої світової війни негативно вплинули на пропозицію металу та прокату на загальноросійському ринку. З початком війни через припинення імпорту й перебої у роботі залізничного транспорту пропозиція металу на ринку відразу зменшилася на 10%, що потягнуло за собою зростання цін. Зокрема, запаси напівпродукту й готового продукту в металургії не перевищували на той час 19 млн пудів, або 5,7% річного виробництва [2, 42].

Внаслідок цього було вжито ряд заходів для забезпечення металургійних підприємств потрібними їм металевими виробами та сировиною. Для забезпечення потреб заводів, які виконували воєнні замовлення, в алюмінії, нікелі, цинку, свинцю та інших металах міністр торгівлі і промисловості у серпні 1914 р. взяв на себе зобов'язання забезпечити їх постачання у відповідній кількості. З цією метою міністр звернувся із проханням виділити йому у розпорядження 20000000 крб. для купівлі відповідних товарів за кордоном. Однак Рада Міністрів вирішила, що очільник міністерства повинен кожного разу при закупівлі потрібних металів погоджувати виділення коштів із Міністерством фінансів [3, 307–308].

Для економії сировини для металургійних підприємств, вже починаючи із 3 вересня 1914 р., відповідно до Указу міністра фінансів було заборонено вивозити з європейської частини території Російської імперії марганцеву руду [4, 216–217].

А 7 жовтня 1914 р. було прийнято рішення про встановлення державного нагляду за діяльністю промислових підприємств, що виконували замовлення військового і морського відомств. Керуючі фабриками та заводами, що виконували військові замовлення, зобов'язувалися негайно повідомляти уповноваженим уряду відомості щодо кожного прийнятого казенного чи приватного замовлення. На вимогу державних уповноважених керівники промислових підприємств зобов'язувалися у будь-який час надавати для перегляду робочі журнали всіх майстерень і виконувати вказівки стосовно черговості проведення робіт. У тому випадку, коли замовлення військового і морського відомств виконувалися одночасно, черговість виконання робіт встановлювалася їх уповноваженими. Підприємства також зобов'язувалися всілякими засобами сприяти виконанню замовлень військового і морського відомств з метою усунення будь-яких затримок [3, 423–424].

Відзначимо, що на роботу металургійних підприємств вплинуло скорочення кількості кваліфікованих працівників за рахунок їх призову до лав Збройних Сил. Це призвело до того, що на копальнях Кривого Рогу вже після перших мобілізацій відчувалася гостра потреба в робочій силі. Видобуток руди знизився, в результаті чого її не вистачало навіть на задоволення потреб місцевих південноукраїнських металургійних заводів. А на початку грудня 1914 р. на Півдні України зупинилися 13 печей. У середині березня 1915 р. деякі заводи регіону повністю або частково призупинили свою діяльність [5, 411]. Рада Міністрів відзначала наявність жорсткої конкуренції між казенними та приватними підприємствами у справі залучення до роботи кваліфікованих працівників. Досить часто приватні підприємства

переманювали їх до себе шляхом встановлення підвищеного розміру оплати праці. Така практика нерідко створювала перешкоди на шляху виконання воєнних замовлень казенним заводам. У цій ситуації Рада Міністрів висловила протидію запровадження на підприємствах надзвичайних заходів, покликаних обмежити перехід працівників з одного підприємства на інше. Засобом для утримання кваліфікованих працівників на казенних підприємствах стало підвищення рівня оплати праці, який відповідав би розцінкам на приватних підприємствах. Приймаючи це рішення, урядовці розуміли, що заборона переходу кваліфікованих працівників неминуче призведе до створення проблем у сфері виконання приватними підприємствами воєнних замовлень. Крім того, надзвичайні заходи могли б, на їхню думку, завдати поширенню патріотичних настроїв у суспільстві і спровокувати робітників на протистояння з урядом. Водночас Рада Міністрів висловила за звільнення від призову найбільш кваліфікованих працівників з казенних підприємств, вважаючи цей захід засобом утримання кваліфікованої робочої сили на казенних підприємствах [6, 97–98].

Також з метою зростання виробництва до роботи залучалися нові працівники, серед яких зростав відсоток жінок та частково дітей. Важливо відзначити, що використання праці цих категорій робітників зросло наприкінці 1914 р., але у 1915 р. процес збільшення кількості жінок і дітей, зайнятих на виробництві, уповільнилося завдяки стрімкому залученню працівників-військовополонених [7, 106]. Однак кількість задіяних на виробництві жінок поступово збільшувалася. Якщо на початку 1915 р. жінки складали 19,2% робітників, то на початку 1916 р. їх відсоток збільшився до 25% [7, 109].

Однак, не дивлячись на вжиті заходи, вже у 1915 р. відзначалося падіння обсягів виробництва чавуну у порівнянні із 1914 р. на 11,7%, напівпродукту – на 10,1% [8, 11775].

Важливо відзначити, що позитивним моментом, який сприяв зростанню продуктивності у металургії, була заміна вугілля на кокс у доменному виробництві, що забезпечило різке зростання виробництва чавуну. А це, у свою чергу, викликало необхідність збільшення виробництва агрегатів по виплавці сталі і прокатних станків. Як відомо, коксохімічна промисловість постачає паливо для металургійної промисловості, а сировину – для хімічної. У Російській імперії напередодні Першої світової війни 95–100% виробництва коксу зосереджувалося на території України. У воєнні роки коксова промисловість забезпечувала продуктом промислові підприємства, що працювали на забезпечення воєнних потреб, компенсуючи певною мірою втрати від припинення імпорту коксу, але задовольнити потреби всіх споживачів у повній мірі не вдалося. Внаслідок перебоїв із транспортом, нестачі вугілля, мобілізації до армії значної кількості робітників виробництво коксу поступово зменшувалося: у 1915 р. воно склало 90,3%, а у 1917 р. – 83% рівня 1913 р. Ситуація ускладнювалася тим, що внаслідок транспортної кризи на коксових підприємствах накопичилися відносно великі запаси невивезеного коксу. Скорочення виробництва коксу тягнуло за собою проблеми із виробництвом бензолу, потрібного для виготовлення вибухівки [9, 82–84].

Урядом було здійснено ряд заходів, спрямованих на підвищення виготовлення хімічних продуктів, необхідних для потреб війни. У 1915 р. виникло перше об'єднання галузі – Російське акціонерне товариство коксової промисловості і бензольного виробництва («Коксобензол»). Товариство у значній мірі монополізувало будівництво коксохімічних підприємств, а також виробництво і продаж коксу та продуктів коксування в Україні. Кількість заводів виготовлення хімічних продуктів коксування збільшилася з 10 у 1913 р. до 15 у 1916 р., а виробництво бензолу виросло з 2 тис. до 131 тис. пудів. Наведені дані свідчать, що зосередження керівництва коксохімічними підприємствами поруч із пільговим кредитуванням, забезпеченим урядом, дозволило збільшити обсяги виробництва. Монополізація галузі допомагала не лише організації виробництва, а й перерозподілу його результатів. Але в цілому виробництво продуктів коксування було недостатнім, що гальмувало розвиток багатьох галузей промисловості, у тому числі й металургійної [10, 21].

Російські чиновники констатували факт скорочення виробництва заводами, що забезпечували потреби металургійних підприємств у спеціальному обладнанні, елементах кріплення. Так, секвестрований у 1914 р. для воєнних потреб «Дротово-цвяховий завод» товариства російської залізної промисловості, переміщений перед війною до Нижньодніпровського вагонобудівельного заводу Франко-російського акціонерного товариства у 1914–1915 рр., використовуючи підтримку державних органів, забезпечив виробництво метизів у 32125 т, а у 1916–1917 рр. – 23321 т. У 1916 р. внаслідок пожежі постраждали два цехи

заводу, але за державної підтримки протягом лише шести місяців виробничі потужності були відновлені. Однак обсяги виробництва дроту, цвяхів, кріпильних виробів та труб підвищити не вдалося: у 1917–1918 рр. було вироблено 1700 т метизів.

На початку січня 1916 р. уповноважений Особливої наради з питань оборони в Катеринославському районі відзначив критичний стан роботи металургійних заводів через постійні затримки постачання сировини і палива, що створювало загрозу припинення виконання військових замовлень [5, 425]. Водночас у циркулярах Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії у липні 1916 р. вказувалося на значні затримки у справі виконання замовлень видобувних підприємств сталеливарними заводами з постачання виробів з металу. Наголошувалося, що практика проведення замовлень через виробничі наради не виправдала себе, оскільки вони не мали «достатнього авторитету» для того, щоб домогтися виконання металургійними заводами власних замовлень. До того ж, металурги передусім виконували замовлення не виробничих нарад, а авторитетних організацій на зразок З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії [11, 6]. До речі, цей факт став однією з причин виступів гірничопромисловців Півдня Росії за створення єдиного органу управління, який би зосередив у своїх руках всі справи у сфері гірничо-видобувної та металургійної промисловості для відвернення економічного занепаду цих галузей виробництва [11, 11–13 зв.].

27 квітня 1916 р. М. Ф. фон Дітмар, голова Ради З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії, запрошений на засідання Особливої наради по обороні, повідомив «дані про страйк на найбільшому у Катеринославському районі Дніпровському металургійному заводі». Він вказував, що страйк виник внаслідок агітації, заснованій на мотивах економічної діяльності. Агітатори наголошували на необхідності домогтися накладення секвестру заводу казною і висували політичні вимоги [12, 478].

У квітні–травні 1916 р. у Харкові та Катеринославі було скликано особливі наради з метою підвищення виробничої потужності металургійних заводів. Приймаючи до уваги значне скорочення запасів сировини цих підприємств, що спостерігалось протягом 1915 р., а також недостатність їх забезпечення певними матеріалами, наради прийшли до висновку про необхідність термінового забезпечення металургійних підприємств потрібними спеціалістами (робітниками, техніками та професійними службовцями), а також про обмеження ревізій транспортних засобів, які обслуговували металургійну промисловість. Не менш важливим видавалося забезпечення працівників металургійної галузі продуктами харчування, через відсутність яких «створювалися передумови для здійснення успішної ворожої агітації» у середовищі робітників. Для протидії цьому пропонувалося зобов'язати Міністерство землеробства забезпечувати працівників продуктами на умовах, згідно яких воно забезпечувало продовольством армію. Відзначалася також необхідність використання у роботі металургійних підприємств як джерела енергії антрациту та вугілля Лисичанського району. Наголошувалося на необхідності забезпечення потреб флоту у виробі з металу для прискорення введення в експлуатацію й забезпечення поточного ремонту кораблів. Зокрема, для потреб металургійних заводів планувалося виділити парк вагонів у розмірі 42000 одиниць та 1000 товарних паротягів. Разом з тим, відзначалося, що скорочення рухомого складу до 32000 вагонів не дозволить забезпечити відвантаження палива з донецького вугільного басейну для потреб металургійних підприємств [13, 302–308].

Пропозиції особливих нарад Харкова та Катеринослава щодо покращення роботи металургійних заводів були винесені 10 червня 1916 р. на обговорення Ради Міністрів. Результатом обговорення стало прийняття рішення про повернення кваліфікованих спеціалістів з воєнної служби на підприємства, припинення призову деяких категорій працівників, техніків та службовців, збільшення кількості військовополонених, які мали працювати на металургійних підприємствах. Крім того, було вжито термінових заходів для вивезення з родовищ всіх запасів видобутої руди, що мала бути використана для забезпечення безперебійної роботи металургів.

Однак кардинально виправити ситуацію не вдалося. У 1916 р. на роботу металургійних підприємств суттєво вплинуло скорочення обсягів постачання сировини, викликане як проблемами у сфері транспортного сполучення, так і видобувній промисловості. Інженер Катеринославського гірничого округу відзначав у рапорті від 22 листопада 1916 р., що перебої з паливом призводили до зупинок водовідливних насосів і, відповідно, затоплення частини вибоїв. Це було однією з причин недостатнього видобутку руди. До того ж,

відновлювати видобуток на затопленій ділянці було вкрай важко. Приймаючи до уваги недостатність запасів руди на металургійних заводах Півдня Росії та безповоротну втрату близько 200 млн пудів руди через зниження рівня виробництва копалень Криворіжжя за перший рік війни на 5%, чиновник ставив вимогу перед урядом щодо термінового забезпечення металургійних заводів сировиною [14, 13 зв.].

У 1916 р. власники металургійних підприємств підняли перед урядом питання про виконання контрактних замовлень, угоди по яким були підписані до початку бойових дій. Проблема була пов'язана з тим, що в умовах воєнного часу діяльність майже всіх заводів регулювалася урядом з метою забезпечення воєнних потреб. Тому виконання попередніх замовлень або суттєво гальмувалося, або було повністю призупинено. Так, 12 червня 1916 р. ця проблема обговорювалася на засіданні Комітету в справах металургійної промисловості, наслідком чого стало внесення до Особливої наради по обороні пропозиції, згідно якої всі приватні замовлення по галузям промисловості, здійснені до початку війни, були визнані такими, що втратили юридичну силу, якщо їх виконання виявилось неможливим внаслідок реквізиції. Особлива нарада по обороні запропонувала передати вирішення цього питання на обговорення Міжвідомчої наради при Міністерстві торгівлі і промисловості [15, 94–95].

Зростання потреби у виробі металургійної промисловості в умовах війни, яка супроводжувалася інфляційними процесами, призводило до зростання цін на них. У зв'язку з цим 3 серпня 1916 р. Особлива нарада по обороні звернула увагу Міністра фінансів на необхідність створення «законодавчих норм, спрямованих проти отримання надмірного прибутку підприємцями і комісіонерами за замовленнями на державну оборону». А вже 9 серпня 1916 р. Радою Міністрів було прийнято постанову «Про карну відповідальність торгівців і промисловців за збільшення чи пониження цін на предмети продовольства чи першої необхідності», згідно з якою демпінгування чи підвищення цін підприємцями за попередньою домовленістю з метою отримання додаткових прибутків чи перерозподілу прибутків між учасниками економічної діяльності передбачало позбавлення волі терміном від восьми місяців до одного року та чотирьох місяців. А у випадку, коли такі дії призводили до порушення «суспільного спокою», ув'язнення могло супроводжуватися також накладенням штрафу у розмірі до 10000 крб. [13, 377–379].

У 1916 р. на роботу підприємств металургійної промисловості Сходу і Півдня України вплинуло поширення страйкового руху. Так, 28 квітня 1916 р. Особливою нарадою по обороні у Міністерство внутрішніх справ було направлено повідомлення про поширення агітації за страйки з метою забезпечення секвестрування підприємств. Зокрема, помічник військового міністра М. П. Гарін (колишній директор Департаменту поліції) відзначав у листі до товариша міністра внутрішніх справ А. В. Степанова, що, виступаючи за секвестрування підприємств, працівники розраховували за рахунок казенного управління забезпечити більші заробітки та зменшення трудового навантаження. Таке явище розглядалося, як надзвичайна загроза посиленню «державної оборони» [12, 479]. Важливо відзначити, що на Дніпровському заводі такий страйк продовжувався протягом трьох тижнів через переконання працівників, що страйк саме такої тривалості може гарантовано забезпечити секвестрування підприємства. Водночас працівники металургійного заводу Нікополь-Маріупольського товариства дотримувалися думки, що достатньо десяти днів страйку – і завод «буде секвестрований, а весь прибуток буде отримувати казна, а не акціонери та адміністратори, які за 1915 р. отримали великі дивіденди і нагороди, і лише становище робітників залишилося майже без змін» [16, 257]. У квітні 1918 р. робітники Петровського заводу (Єнакієво Бахмутського повіту) прийшли до висновку, що адміністрація підприємства недодає значні суми по оплаті праці, але вирішили не оголошувати страйку, якщо адміністрація піде їм назустріч у цьому питанні [17, 179–181, 189].

У якості причин руху робітників металургійної промисловості за накладення секвестру на їхні підприємства російськими урядовцями визначалися дві обставини. По-перше, важливу роль у формуванні відповідних настроїв робітників відігравали газети, де «однобічно висвітлювалося» отримання промисловцями надприбутків. До того ж, «однобічність» висвітлення полягала начебто у тому, що журналісти замовчували той факт, що великі прибутки являли собою відповідну «базу для оподаткування», що сприяло формуванню фінансової підтримки для продовження війни. Іншою причиною пожвавлення у робітничому середовищі називалося створення промислових підприємств, де оплата праці робітників

зростала відносно швидко. Водночас серед урядовців лунала думка, що у випадку, якщо уряд не зможе протидіяти спекуляції, то заспокоїти працівників підприємств не вдасться. Чиновників дещо обнадіювало те, що робітники ставилися із високою довірою до представників військових закладів, які брали участь у ліквідації страйків. Так, довірою користувалися заводські наради, до яких працівники нерідко зверталися у випадку виникнення конфліктів із роботодавцями. При чому, часто такі звернення відбувалися у колективній формі у вигляді відрядження представників робітничих колективів. У багатьох випадках самі працівники прагнули до вирішення суперечок із господарями підприємств за участі представників військових відомств з метою уникнення страйків. Іноді у якості посередників виступали представники Особливих нарад.

Однак, представник Міністерства торгівлі і промисловості А. Опацький вказував, що у робітників складалося враження про встановлення заробітної плати не господарями підприємств, а заводськими нарадами. Це, на думку чиновника, сприяло поширенню хибної переконаності у відстороненні власників від політики визначення розмірів заробітної плати, що, на його думку, потребувало участі заводських нарад у вирішенні конфліктів із робітниками лише у крайніх випадках за обов'язкової участі представників Особливої наради по обороні [12, 481].

У листопаді–грудні 1916 р. на 41-му З'їзді гірничопромисловців Півдня Росії вказувалося на необхідність закупівлі за кордоном щомісячно не менше 7 млн пудів чорного металу. Дефіцит металу становив 50% національного виробництва [5, 425]. Така ситуація пов'язувалася із значним зростанням собівартості продукції металургійних підприємств Сходу і Півдня України. Так, наприкінці 1916 р. керівники Дніпровського металургійного заводу вказували, що собівартість чавуну зросла майже удвічі, рейок – втричі, сортового заліза – майже втричі [18, 24 зв.]. Фактично вже наприкінці 1916 – на початку 1917 рр. купівля імпортного металу виглядала доцільнішою за витрати на його виробництво.

Табл. 1

Виробництво чавуну та продукції з чавуну на 18 заводах Сходу та Півдня України у 1914–1917 рр. [19, 17]

І група (заводи, розташовані на копалинах)	Виробництво чавуну					Виробництво готової продукції				
	Мільйонів пудів									
	1913	1914	1915	1916	1917	1913	1914	1915	1916	1917
Новоросійський	16,9	16,6	14,5	15,8	13,0	12,8	12,6	10,7	12,3	12,0
Р. Бельський	21,4	19,0	22,4	23,9	17,5	17,1	15,8	14,9	16,1	14,5
Д-Юр'ївський	15,1	16,8	13,2	13,1	11,5	13,0	11,8	8,8	8,7	9,0
Макіївський	14,1	13,8	12,6	12,8	10,5	7,9	9,6	8,4	9,2	8
Ольховський	6,0	3,9	4,5	4,6	3,0	-	-	-	-	-
Кадіївський	7,2	6,9	6,4	6,8	5,0	-	-	-	-	-
Сулинський	3,5	4,2	3,7	3,6	2,5	6,4	6,5	6,1	5,9	5,0
<i>Всього</i>	<i>84,2</i>	<i>81,2</i>	<i>77,3</i>	<i>80,6</i>	<i>63,0</i>	<i>57,2</i>	<i>56,3</i>	<i>48,9</i>	<i>52,2</i>	<i>48,5</i>
II група										
Олександрівський	25,0	22,3	17,6	20,3	15,0	15,9	15,4	11,3	11,8	11,0
Дніпровський	25,5	23,0	23,6	24,1	19,0	20,2	19,7	20,8	20,1	18,0
Нижньодніпровський	4,6	4,8	3,6	3,8	2,5	2,9	4,3	4,7	7,0	6,3
Шодцар	-	3,0	4,7	4,9	3,0	2,4	2,7	2,4	2,5	2,5
Мик. Маріуп.	4,3	4,8	4,4	5,7	6,0	3,3	4,7	5,2	4,5	4,0
Російський Провіданс	10,1	10,1	7,3	6,7	3,5	8,9	8,7	6,1	5,6	3,0
Таганрозький	9,5	8,3	6,5	6,5	3,8	8,8	8,1	6,3	5,2	3,0
Керенський	0,6	3,5	2,1	3,2	0,8	-	2,4	1,7	2,4	0,57
Костянтинівський	3,7	4,3	3,7	3,7	2,2	3,7	3,7	4,2	4,1	2,2
Краматорський	10,1	9,4	8,7	8,6	6,5	4,8	5,1	4,0	3,6	2,5
Друшковський	11,6	11,6	8,1	8,2	5,5	10,1	11,0	7,4	8,0	4,0
<i>Всього</i>	<i>105,0</i>	<i>105,1</i>	<i>90,3</i>	<i>95,7</i>	<i>67,8</i>	<i>81,0</i>	<i>85,8</i>	<i>74,1</i>	<i>74,8</i>	<i>57,07</i>
Загалом 18 заводів	189,2	186,3	167,6	176,3	130,8	138,2	142,1	123,0	127,0	105,57

У 1916 р. металургійні заводи України забезпечували близько 80% виплавки чавуну у Російській імперії. А вже на початку 1917 р. виплавка чавуну скоротилася до 70 млн пудів проти 83 млн пудів у 1916 р. А в червні–липні 1917 р. середньомісячна виплавка чавуну скоротилася до 12 млн пудів проти 18 млн пудів за аналогічний період 1916 р. Зменшення виплавки чавуну і металу вкрай негативно відбивалося на діяльності металообробних підприємств, які виготовляли військове спорядження. Крім того, скорочувалося виробництво паротягів, що були вкрай необхідними для забезпечення безперебійної роботи транспорту [9, 83–84].

Загалом у 1916 р. металургійними заводами Сходу та Півдня України було виплавлено 153,7 млн пудів чавуну, у першому півріччі 1917 р. – 60,5 млн пудів, у другому півріччі 1917 р. – 49,2 млн пудів, за перше півріччя 1918 р. – 12,8 млн пудів, у серпні 1918 р. – 0,6 млн пудів. Продукції з чавуну у 1916 р. було виготовлено 106,7 млн пудів, за перше півріччя 1917 р. – 37,5 млн пудів, у серпні 1918 р. – 0,89 млн пудів. Наприкінці 1916 р. на металургійних підприємствах регіону працювало 99810 робітників, а на 1 вересня 1918 р. – лише 25600 осіб [19, 12]. Таким чином, зменшення виплавки чавуну спостерігалось відразу після повалення самодержавства і зміни системи влади, що тягнуло за собою руйнування виробничих зв'язків та різке скорочення кількості кваліфікованих працівників на підприємствах.

Висновки. У цілому серед чинників, що суттєво впливали на розвиток металургійної промисловості впродовж Першої світової війни, можна виділити різке зростання попиту на продукцію металургії, відносно низький рівень розвитку транспортної інфраструктури Російської імперії, погіршення кадрового забезпечення промислових підприємств в силу проведення масштабної мобілізації та міграції частини висококваліфікованих спеціалістів, невідпрацьованість системи державного управління промисловістю в умовах затяжного глобального воєнного конфлікту поруч із уявленнями про його перебіг, які не відповідали реаліям часу, а також залежність від постачання певних видів сировини і обладнання з-поза меж країни. Підвищення рівня етатизації в роки війни не забезпечило галузь від скорочення обсягів виробництва, натомість привело до руйнування частини виробничих зв'язків та посиленню проблем у сфері кадрового забезпечення.

Список використаної літератури

1. Лукашевич Л. М. Украина : Историко-экономическое обозрение / Л. М. Лукашевич. – С.Пб. : Ред.-изд. центр Санкт-Петербургского гос. ин-та точной механики и оптики, 1995. – 204 с.
2. Реєнт О. Перша світова війна і Україна / О. Реєнт, О. Сердюк. – К. : Генеза, 2004. – 480 с.
3. Особые журналы Совета министров Российской империи. 1914 год. – М. : РОССПЭН, 2006. – 700 с.
4. Авербах О. И. Законодательные акты, вызванные войною 1914 года с Германией, Австро-Венгрией и Турцией. Законы, Манифесты, Рескрипты, Указы Правительствующему Сенату, Распоряжения и Постановления Министров и др. / О. И. Авербах. – Вильна : Тип. А. Г. Сыркина, 1915. – [Т. 1]. – 700 с. – (Издание неофициальное).
5. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна : у 2 кн. / упоряд. О. Реєнт. – К. : ТОВ «Вид-во «Кліо», 2014. – Кн. 1 : Історичні нариси. – 784 с.
6. Особые журналы Совета министров Российской империи. 1915 год. – М. : РОССПЭН, 2008. – 715 с.
7. Гессен В. Ю. Труд детей и подростков в фабрично-заводской промышленности России. От XVII века до Октябрьской революции / В. Ю. Гессен. – М. ; Ленинград : Гос. изд-во, 1927. – Т. 1. – 267 с.
8. Ж. С. Деятельность южных металлургических заводов за июль 1915 г. и за год войны / С. Ж. // Горно-заводское дело. – 1915. – № 36, 16 сентября. – С. 11774–11776.
9. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 2161, оп. 1, спр. 13, 98 арк.
10. Плакида Е. М. Развитие коксохимической промышленности Украины в дореволюционный период : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. эконом. наук : спец. 08.00.03 / Е. М. Плакида. – К., 1980. – 19 с.
11. ЦДІАК України, ф. 2161, оп. 1, спр. 3, 16 арк.
12. Поликарпов В. В. От Цусимы к Февралю. Царизм и военная промышленность в начале XX века / В. В. Поликарпов. – М. : «ИНДРИК», 2008. – 552 с.
13. Особые журналы Совета министров Российской империи. 1916 год. – М. : РОССПЭН, 2008. – 759 с.
14. ЦДІАК України, ф. 896, оп. 1, спр. 2, 243 арк.
15. Российский государственный архив экономики (РГАЭ), ф. 2305, оп. 1, д. 10, 154 л.
16. Кирьянов Ю. И. Рабочие Юга России: 1914 – февраль 1917 г. / Ю. И. Кирьянов. – М. : Наука, 1971. – 307 с.
17. Рабочее движение на Украине в период первой мировой империалистической войны. Июль 1914 г. – февраль 1917 г. : сб. док. и материалов / ред. И. Т. Щербина. – К. : Наук. думка, 1966. – 434 с.
18. ЦДІАК України, ф. 2161, оп. 1, спр. 42, 79 арк.
19. ЦДІАК України, ф. 2161, оп. 1, спр. 256, 18 арк.

Одержано редакцією 26.02.2014
 Прийнято до публікації 15.05.2014

Анотація. *Синявская Л. И. Развитие металлургической промышленности Востока и Юга Украины в 1914–1916 гг. В статье определены особенности развития металлургической промышленности Востока и Юга Украины во время Первой мировой войны. Проанализировано влияние революционных преобразований на организацию работы промышленных предприятий области. Определена связь между темпами работы металлургической промышленности и деятельностью предприятий по изготовлению оружия и военного снаряжения.*

Ключевые слова: *Первая мировая война, государственное регулирование экономики, военная промышленность, металлургическая промышленность, финансы, кредит*

Summary. *Syniavska L. I. The development of the metallurgy industry in Eastern and Southern Ukraine in 1914–1916. The article outlines the features of the metallurgy industry in Eastern and Southern Ukraine during The World War I. The influence of revolutionary changes in the organization of the industrial sector is analyzed. Traced the connection between the growth of metallurgical industry and the activities of enterprises in manufacturing of weapons and military equipment. Characterized the main factors that significantly influenced on the development of the steel industry during the World War I. Noted a sharp increase in demand for steel products, the relatively low level of development of the transport infrastructure of the Russian Empire, worsening staffing industry because of large-scale mobilization and migration of the highly skilled professionals, undeveloped system of state administration of industry in a protracted global military conflict along with the idea of his progress that did not correspond to the realities of time and the dependence on the supply of certain raw materials and equipment from outside the country. Increasing the level of nationalization during the war did not provide the industry from a reduction in output, but led to the destruction of industrial relations and the strengthening of problems in staffing.*

Key words: *The First World War, government regulation of the economy, military industry, metallurgy industry, finance, credit*

УДК 94(477.46)«19»:061.2

Н. В. Полтавець

ДІЯЛЬНІСТЬ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «СЕЛЯНСЬКИЙ БУДИНОК» У ЧЕРКАСЬКІЙ (ШЕВЧЕНКІВСЬКІЙ) ОКРУЗІ УСРР (1920-ті рр.)

У статті розкрито процес створення Всеукраїнської громадської організації «Селянський будинок». Встановлено особливості його діяльності та характер взаємовідносин із партією більшовиків на території Черкаської (Шевченківської) округи УСРР у 1920-х рр.

Ключові слова: *УСРР, НЕП, Черкаська округа, сільбуд*

Постановка проблеми. Сьогодні, коли українське суспільство перебуває на стадії інституалізації та структуризації громадянського суспільства в умовах демократизації та ринкової трансформації економіки, особливого значення набуває проблема його культурно-громадського розвитку. Громадські об'єднання здатні виступити важливим фактором виховання громадян та забезпечити їх культурне зростання. Саме через останнє формується необхідний соціокультурний ресурс активної державотворчої діяльності широких верств населення, реалізуються й захищаються політичні та економічні інтереси народу. Важливою складовою практичного втілення національного і культурного поступу України є врахування досвіду роботи громадських організацій, зокрема, в період національно-культурного відродження 1920-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед осередків культурно-освітньої роботи на селі в період 1920-х рр. помітну роль відіграло товариство «Селянський будинок». Проблеми його діяльності в певних аспектах привертало до себе увагу дослідників. Висвітленню напрямків культурного будівництва доби непу, в яких реалізовувався зміст більшовицької політики в галузі культури, приділяли увагу автори радянських часів, зокрема О.Б. Слущкий, О.М. Михайлов, Г.М. Шевчук [1–3]. Велика увага в працях цих дослідників сконцентрована на особі В.І. Леніна та його ролі в розвитку культури. Однак, незважаючи на заідеологізованість змісту, вони, певною мірою, розкривають питання ролі громадських організацій у формуванні комуністичної свідомості. Сучасна українська історіографія по-